

PROFİL:
BRUNO TAUT

AFİŞLERDE
1968

NUA
ARQUITECTURES,
TARRAGONA

ERGÜN MİMARLIK,
İSTANBUL

ANMA:
YILMAZ ZENGER

NORA CAMİSİ VE
TOPLUM MERKEZİ

CAPPADOX 2018

CASA BLOC,
BARCELONA

İçindekiler

323

Eylül 2018

Yılmaz
Zenger
42.

NUA
architectures
44.

6 Öngörünüm

**Doğa Kavrayışının Değişimi ve Estetik Üretim:
Dünyada Kendine Bir Yer Bulmanın Barışçı ve Mücadeleci Formları**

8 Haber / Ürün

18 Haber / Sanat

22 Haber / Mimarlık

24 Gündem / Mimarlık

**“Toward a Concrete Utopia”:
Yugoslavya’da Mimarlık**

32 Gündem / Mimarlık

**“Follies”:
Winterthur Bahçesinde Mimari Tuhaflıklar**

38 Gündem / Fotoğraf

**“Shape of Light”:
Fotoğraf ve Soyut Sanatın 100 Yılı**

42 Anma

**Yılmaz Zenger
(1933-2018)**

44 Mimarlık

**Öğrenci Mimarlar:
NUA architectures
Tarragona’da Üç Yapı**

NUA architectures, Arnau Tiñena Ramos, Ferran Tiñena Guiamet ve Maria Rius Ruiz tarafından Katalonya özerk bölgesine bağlı Tarragona’da 2013 yılında kuruldu. Üçü de Barcelona Mimarlık Teknik Yüksek Okulu (ESTAB) mezunu olan kuruculardan üçü de hala öğrenci.

52 Profil

Bruno Taut’u Hatırlamak

4 Mayıs 1880’de Königsberg’de doğmuş ve 24 Aralık 1938’de İstanbul’da ölmüş olan Bruno Taut’un Türkiye’de çalıştığı dönemden iki yayın ve kendisiyle öğrenci ya da meslektaş ilişkisi içinde olmuş mimarların hakkındaki yorumlarını derleyen bir yazıyla birlikte modern mimarlık üzerine görüşlerini değerlendiren makaleleri içeren bu dosya, T. Elvan Altan’ın editörlüğünde hazırlandı. Ömer H. Gülsen, Giorgio Gasco, Burak Erdim, Esin Boyacıoğlu ve Paola Ardizzola’nın katkılarıyla ölümünün üzerinden 80 yıl geçtikten sonra Taut’un özgün yaklaşımını hatırlatmayı amaçlıyor.

ARREDAMENTO
MİMARLIK

YAYIN

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Banu BİNAT
Yayın Koordinatörü
Uğur TANYELİ
İletişim Koordinatörü
Neslihan ŞİK

Editör
Sibel SENYÜCEL
Yardımcı Editör
K. Bilge ERDEM
Neslihan İMAMOĞLU
Grafik Uygulama
Gül DÖNMEZ

İletişim ve Reklam
Müşteri İlişkileri Yönetmeni
Teoman COŞKUN

Müşteri Temsilcisi
Ayşegül TUĞTEPE

ISSN 2536-4952

Sayı 323 Eylül 2018

Fiyatı 17 TL (KDV dahil)

Ulusal Süreli Yayın

Aylık Mimarlık ve Tasarım Kültürü Dergisi

teoman@binatdanismanlik.com
Tel: 0212 259 90 79

Taut
52.

Nora Camisi 78.

Afişlerde 1968
82.

Ergün Mimarlık
94.

Cappadox
2018
102.

Casa Bloc
106.

78 Proje

Nora Camisi ve Toplum Merkezi, Ajman Emre Arolat Mimarlık

Arolat'ın çok önemsenmesi gereken ve giderek yayılan uluslararası açılımının yeni bir ürünü de Birleşik Arap Emirlikleri'nden Ajman'da tasarladığı cami ile bütünleşen bir toplumsal etkinlikler kompleksi. Dünyanın başka yerlerinde dinsel yapı tasarlamak diğer mimarlık işlerinden çok farklı olmayabilir. Ama Türkiye de dahil İslam dünyasında bu çok zor ve incelikli bir koreografiyi, dahası, karmaşık uzlaşmalar yapabilmeyi gerektiriyor.

82 Tasarım

Efsanevi Eşik 1968 Afişlerde...

Fransa'da ve dünya genelinde 1968 yılı artık bir efsane. O yılın Mayıs ayında Paris'ten başlayarak öğrenciler De Gaulle yönetimini neredeyse devrilecek hale getirdiler. Dünya tarihinde ilk kez orta yaşlılar ve yaşlılar değil, gençler siyasal eylemde başrol oyuncusu oldu. Dönemin afişlerini; Haydar Karabey, Sadık Karamustafa ve Yılmaz Aysan'ın metinleri eşliğinde sunuyoruz.

94 Mimarlık

Ergün Mimarlık: İki Farklı Ölçek, İki İş

Ergün Mimarlık; Ender Ergün ve Cavit Ergün tarafından 1995 yılında, İstanbul'da kuruldu. 2007 yılında Eser Ergün'ün ortak olarak katılımıyla kolektif bir üretim modeli benimseyen ekip, tasarladığı yapıların mekansal bütünlüğünü sağlamak amacıyla, 2012 yılından bu yana iç mimari bölümünü de bünyesinde barındırıyor.

102 Sanat

Cappadox 2018: Sessizliğin Uğultusu

Kapadokya'da bu yıl 14-19 Haziran 2018 tarihleri arasında dördüncüsü düzenlenen, küratörlüğünü Fulya Erdemci ve yardımcı küratörlüğünü İlgin Deniz Akseloğlu'nun üstlendiği Cappadox festivalinde Çağdaş Sanatlar bölümünün teması "Sessizlik"ti. Zafer Aracağök yazdı.

106 Mimarlık Tarihi

Bilinmeyen Katalonya: Casa Bloc, Barselona

Katalonya'yı mimarlıkta neredeyse sadece Gaudi aracılığıyla tanıyoruz. Ümran Topçu ise Faşist dönemin öncesinde burada

yeşeren modernist hareketin işçi sınıfının konut sorununu çözmeye yönelik önemli bir denemesini gündeme taşıyor.

112 Yayın

Matbu Mimarlıklar: Türkiye'de 1950'lerden 1980'lere Mimar

Oto-Monografileri;

E Evi;

Moğol Fethinden Sonra Anadolu'nun
Yeniden İnşası: Rum Diyarında İslami
Mimari, 1240-1330.

Yayın Kurulu

Prof.Dr. Ali Cengizkan (TED Üniversitesi)

Prof.Dr. Arzu Erdem (Kadir Has Üniversitesi)

Prof.Dr. Arda İnçeoğlu (MEF Üniversitesi)

Prof.Dr. Ayşen Savaş (ODTÜ)

Prof.Dr. Ayşe Şentürer (İTÜ)

Prof.Dr. Uğur Tanyeli (İstanbul Şehir Üniversitesi)

Prof.Dr. Ahmet Tercan (MSGSÜ)

Dergi Konsept Tasarımı

Emre ÇIKINOĞLU, BEK Tasarım

Kapak Tasarımı

Bülent ERKMEN

Kapak Prodüksiyon

BEK Tasarım

Kapak Fotoğrafı

Serdar TANYELİ

Kapak Uygulama

Barış AKKURT, BEK Tasarım

Baskı: Özgün Ofset Ticaret Ltd. Şti.

Yeşilce Mah. Aytekin Sk. No: 21

34418 4.Levent / İSTANBUL

Tel: 0212 280 00 09

Sertifika No: 13837

Yönetim: Binat İletişim & Danışmanlık

Barbaros Bulvarı, Dörtüzlü Çeşme Sokak,

Güneş Apartmanı, No:2 D:7 Kat:6 34353

Beşiktaş / İSTANBUL

Telefon: +90 212 259 90 79

E-posta: info@binatdanismanlik.com

Abonelik ve Dağıtım

Sinem YILMAZ

abone@binatdanismanlik.com

Tel: 0212 259 90 79

www.arredamentomimarlik.com

www.binatdanismanlik.com

Arredamento Mimarlık Dergisi'nde yayınlanan yazılardan alıntı yapmak kaynak belirtmek koşuluyla serbesttir. Yazılardaki düşünceler yazarlarına ait olup Arredamento Mimarlık Dergisi'ni bağlamaz. Reklamlar reklam verenin sorumluluğundadır. Arredamento Mimarlık Dergisi reklamlarda verilen bilgilerden dolayı sorumlu tutulamaz.

Efsanevi Eşik 1968

Afişlerde...

Fransa'da ve dünya genelinde 1968 yılı artık bir efsane. O yılın Mayıs ayında Paris'ten başlayarak öğrenciler bir anlamda ayaklandılar. De Gaulle yönetimini neredeyse devrilecek hale getirdiler. Dünya tarihinde ilk kez orta yaşlılar ve yaşlılar değil, gençler siyasal eylemde başrol oyuncusu oldular. Tüm estetik pratikler gibi grafik alanı da 68'i yaşadı. Afişlerini sunuyoruz.

1

68: Elli Yıllık Masal

Haydar Karabey ■ Biz bildiğin tarih dersini okuduk; savaşlar, işgaller, antlaşmalar. Fazlası yok, azı var. Lise sonda (1968 öncesi) Fransa'da tarih dersinde ise Marx konusu geçilmiş, Beatles, Mary Quant filan okunuyormuş. O arada biz burada Fransızca da öğrendik, kimi metinler de okuduk biraz. Neyse ki bu arada Jean Jacques-Rousseau, Descartes, Voltaire de okuduk. Gogol, Sartre, Camus okuduk. Kimi hocalardan Brecht, Tevfik Fikret, Sait Faik dinledik. Boş zamanımız da ne çoktu aman. Aylak adamlar gibi kah Beyoğlu'nda kah Sultanahmet'te, bütçene göre takıl ama hep konuş, hep tartış. Dünyayı değiştirmek görevimiz ya! Boş zaman demişken, ne de çok sinemalarımız vardı, bir de Sinematek'imiz. Filmlerde Jean-Luc Godard, Alain Resnais, Jean Vigo (Zero de Conduite), Lindsay Anderson (If), Dennis Hopper (Easy Rider)... Bize sorgulamayı, çekip gitmeyi,

sorular sormayı, yanıtlar aramayı, isyanı anlatıyorlardı, biz de belki biraz bir şeyler öğreniyorduk.

Kimi burjuva entelektüelleri olarak "Film mi, kilim mi?" derdinde. Kimi de "Köylü ile olmuyor bu işler, işçiler nerede?" derdinde.

Antonioni, Passolini...

Beatles, Twiggy...

Sakallarımız vardı, sabolarımız, mini eteklerimiz.

Bolca okumalarımız: Yeni Gerçek, Sanat Emegi, Yön, Ant, Aydınlık, Türk Solu, Yeni Dergi, Papirüs, Yeni Sinema...

Hayranlıkla seyirlerimiz: Mehmet Ulusoy, Rana Cabbar, Genco Erkal...

Mahalle baskısı da vardı ama, Beyazıt'tan Akademi'ye giden Skoda otobüslerde kimseler çıplak ayağımıza, koyun postu üstlüğümüze sataşmazdı. Mahallenin imamı bir gün "Ne bu sakal, yakışıyor mu Hacı torunu gence?" diye girişince, kendisine "Peygamberimizin de sakalı vardı ya, Kadir Gecesi bize öptürdüydün" diye hatırlatılabilir bir dünya idi.

Önce Beatnikler, sonra Hipiler geldi. Muhafazakar mahallemizde köşeyi bucağı tuttular. Kahveler "cafe"lere,

1 "Maskara kendisidir!" (La Chienlit c'est lui!), 1968 (Atelier Populaire: Posters from the Revolution, Dobson Books Ltd., Londra, 1969. Karamustafa Tasarım Arşivi).

2 "Onların hareketi başlıyor, bizim mücadelemiz sürüyor." (Leur campagne commence, notre lutte continue), 1968 (Atelier Populaire: Posters from the Revolution, Dobson Books Ltd., Londra, 1969. Karamustafa Tasarım Arşivi).

muhallebiciler “pudding shop”lara dönüştü.

Bizim köşeden Katmandu’ya direkt otobüs kalkar oldu.

...

Gilbert Becaud gibi Nathalie’yi tanıyamadım ama Eliane’ı tanıdım o günlerde, İstanbul’da.

Eliane sokaklarda çöküp gitar çalanlardan, seyretmeye toplanan meraklılardan üç beş kuruş toplayıp sigara saranlardan değildi. Bir gün “Adaya gidelim” dedi, “Peki, bu turist arkadaş Ada gezisi istiyor herhalde” dedim, vapurda bana Troçki’yi ve dolayısıyla başka bir sürü şeyleri anlattı. Gaza geldim, Tophane’den Amerikan pazarından parama kıyıp aldığım bembeyaz Keds’lerime ada vapurunda tükenmez kalemle Marx yazdım.

...

Bütün çağdaşım gençler gibi canım da çok sıkılıyor, bir gidip bakmalı neler oluyor? Sonraki ilkyaz, 1968’de yani. Paris’te, Eliane’dayım.

Ama sanki Vietnam’da, Bolivya’da, Küba’da, Cezayir’de, Çin’de, Çekoslovakya’dayım.

Sansaryan Han’daki “Tabutluk”tan binlerce kilometre uzakta olunca atıp tutmak kolay tabii.

Paris’te St. Germain des Pres’de tam da meydana bakan bir “chambre de bonne”da (çatı arası hizmetçi odası) rüyalardayım.

Aşağıda meydanda cafe “Les Deux Magots”. Yani Sartre ve Beauvoir. Ama onları hiç orada görmedim doğrusu.

Althusser, Marcuse, Lefebvre, Debord... Belki onlar da oralardaydı, tanıımıyordum suretlerini.

Dedim ya, doğru dürüst okumasak da bir şeyler bilirdik biraz.

Az ötede Beaux-Arts, Sorbonne, Odeon sürekli işgal altında.

Aşağıda meydanda kestane ağaçları yeşeriyor.

Aşağıda cadde.

Caddede parke taşları.

Parke taşlarının altında “Kumsal” varmış diyorlar.

Chambre de Bonne’da yer yatağında, uyku tulumundayım.

Kızın yatağının altında tuhaf bir hortum gözükküyor, çekiştirince bir gaz maskesi ortaya çıkıyor. “Ne ola bu Eliane Hanım?”

“Sen hiç gaz lacrymogene soludun mu çocuğum?”

Erkenden tanışalım bakalım şu gazla.

...

İşgal edilmiş Quais Malaquais, Beaux-Arts hemen altında St. Germain des Pres’nin.

İşgal altındaki Beaux-Arts’da (Güzel Sanatlar) atölyelerde serigrafi ile tanışıp afişler bastık. Taze basılmış korsan afişleri gece yarısı Paris duvarlarına taştık.

LEUR CAMPAGNE COMMENCE

3

NOTRE LUTTE CONTINUE

Afişler şahaneydiler doğrusu; doğrudan hedefe yönelik net mesajları güçlü tek renkli tasarımları ile başlı başına bir ekol oluşturuyorlardı.

Alıp memlekete getirdiklerimden birkaçını da sonradan burada ilgili arkadaşlarıma hediye ettim, bana bir tane kaldı: “Notre Lutte Continue” (Mücadeleye Devam).

Her şeyi metalaştıran kapitalizmi seveyim! Sayesinde, bir baktım 50 yıl sonra yüzlerce, binlerce Euro’ya satılıyor bu afişler. Bizim gibi antika olmuşlar demek!

St. Michel Çeşmesi önünde görevlendirildim sonraki günlerde.

Akşamüstü orada “Action” gazetesi satışı yaptım.

Tüm bu olan biten tarih kitaplarına geçmiştir de, bizim kitaplara değil elbet. Örneğin, telaşa düşen De Gaulle nasıl da ayıp etmiş; sokaktaki kravatlı, ütülü giyimli temiz Sorbonne çocuklarına nasıl

“chienlit” (maskara veya bir anlamda çapulcu) demiş; isteyen bulur okur.

50 yıl geçmiş aradan. Bu türden bolca bilgi dolaşır ortalıkta bugünlerde.

...

Neyse, sonra 68’de, Paris’te ortalık biraz duruldu, tenhalaştı.

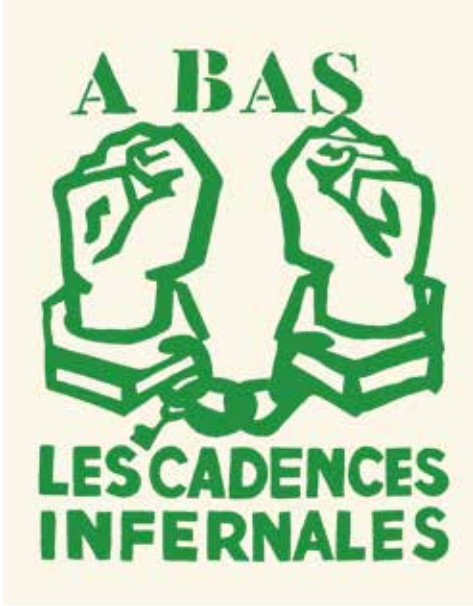
Yaz geliyor, rüya bitiyor.

Paris’te parke taşları bir daha sökülüp barikatlara yığılmasın diye tüm caddeler asfaltlanıyor, duvarlar yıkanıp paklanıyor. Burjuvalar çoktan güneye kendi plajlarına gittiler.

Vedalaşıyoruz.

45 yıl sonrasında, İstanbul’a, 2013 Mayıs’ına, Taksim’e kadar.

■ Haydar Karabey, Prof.Dr.

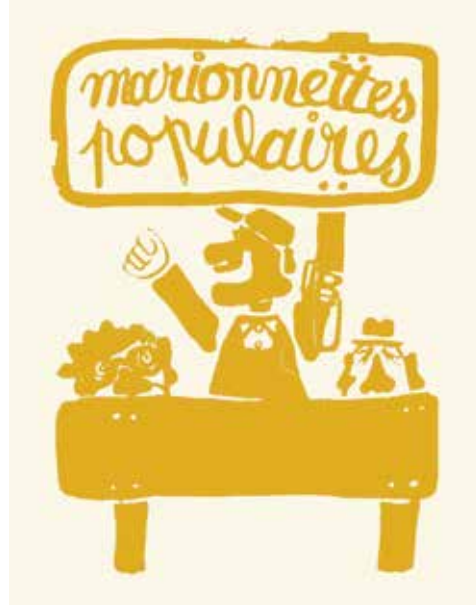
"Kahrolsun üretim bandının öldürücü temposu"
(A bas les cadences infernales).

"Sermaye" (Capital).

"İşçiler, öğrenciler, halk. Flins'le [Paris yakınında Renault fabrikası] etkin bağlantı" (Ouvriers étudiants population. Liaison effective Flins).

"Popüler kuklalar" (Marionnettes populaires).

"Halkın üniversitesine evet" (Université populaire oui).

"Yabancı yoldaşlarımızın sınır dışı edilmelerine son verilsin"
(Halte à l'expulsion de nos camarades étrangers).

"Normale dönüş" (Retour à la normale).

"Özgür haber alma" (Information libre).

1968 Paris Atelier Populaire Afişleri

Sadık Karamustafa ■ Görsel iletişim mecraları içinde, afiş tasarlamının, çoğaltmanın ve duvara asmanın özel bir yeri vardır; hemen hemen tüm mecralar sistemin denetimine tabi iken afiş, gerektiğinde otoritenin kontrol mekanizmasının dışına çıkma imkanına sahiptir. Bu özelliği nedeniyle afiş siyasal otorite tarafından zaman zaman yasaklanmış, afiş asanlar ağır cezalara çarptırılmışlardır. Örnek olarak, 12 Eylül döneminde bir öğretmenin “afiş asmaya azmettirmek” suçlamasıyla sekiz yıl hapisle cezalandırılmasını gösterebiliriz.

Matbaa, gazete, dergi, kitap, broşür, televizyon sistemin araçlarıdır ve otorite tarafından kontrol altında tutulurlar. Sosyal medya sansürlenebilmekte, yayın yasakları getirilebilmektedir. Sözkonusu denetimin dışında kalmak kolay değildir.

Günümüzde kişisel bilgisayar ve yazıcı sahibi herkes istediği belli bir boyutta afiş üretip çoğaltarak, kimseden izin almadan duvara asma imkanına sahiptir. Dijital araçların henüz ufukta görünmediği yıllarda bu iş için geleneksel serigrafi baskı yöntemi kullanılırdı. Son derece basit araçları biraraya getirerek evinizin bir odasını baskı atölyesine dönüştürebilirsiniz. 1968 Mayıs'ı ve sonrasında yaşanan Atelier Populaire (Paris), Devrimci Sanatçılar Birliği / DSB (İstanbul) ve ODTÜ Devrimci Afiş Atölyesi (Ankara) deneyimlerini örnek gösterebiliriz. 1968-1971 yıllarında faaliyet gösteren Devrim için Hareket Tiyatrosu'nun birkaç afişinin de bu yöntemle üretildiğini eklemekte fayda vardır. Afiş asan gençlerin Paris'te sık sık polisle çatıştıklarını İstanbul ve Ankara'da bu yöntemle yapılan afişleri asan gençlerin gözüne alındıklarını da bu arada belirtmiş olalım.

Bu yazıda 1968 Mayıs'ında, Paris Güzel Sanatlar Okulu'nu işgal ederek, okulun atölyelerinde devrimci afişler üreten öğrencilerin ve sanatçıların yaşadıkları deneyimi yansıtmaya ve 68 Paris eylemlerinin Türkiye'deki etkilerine kısaca değinmeye çalışacağım. Bilgiler ve italikle verilen alıntılar, 1969'da Londra'da basılan “Atelier Populaire, Devrimden Afişler” başlıklı kitapten derlenmiştir¹.

Mayıs 1968 Paris

8 Mayıs 1968, Paris. Güzel Sanatlar Yüksek Okulu (Ecole Nationale Supérieure Des Beaux Arts / ENSBA) öğrencileri boykot ilan ettiler.

1 “Fabrikalar, Üniversiteler Birlik” (Usines Universités Union), 1968 (Atelier Populaire: Posters from the Revolution, Dobson Books Ltd., Londra, 1969. Karamustafa Tasarım Arşivi).

13 Mayıs. İşçi sendikaları ve öğrenci örgütleri gösteri yürüyüşü çağrısı yaptılar. Quartier Latin'deki polis müdahalesinin ardından, Place de la Republic'ten Place Denfert-Rochereau'ya yürüyen bir milyondan fazla gösterici, ülkedeki işsizlik ve yoksulluktan sorumlu tuttıkları Gaullist hükümete artık tolerans göstermeyeceklerini haykırdılar.

14 Mayıs. Geçici boykot komitesi, Güzel Sanatlar Yüksek Okulu Yönetim Kurulu'na, öğrencilerin okulu işgal ettiklerini bildirdi.

14 Mayıs. Litografi atölyesinde biraraya gelen öğrenciler “Usines Universités Union” (Fabrikalar Üniversiteler Birlik) sloganıyla ilk afiş bastılar.

15 Mayıs. Boykotçu öğrencilerin oluşturduğu Genel Kurul bir bildiri yayınladı. Bildiride, içi boş burjuva eğitim müfredatına ve mevcut pedagojik uygulamalara itirazlarını dile getirdiler. Eğitimde reform değil devrim istediklerini beyan ettiler.

16 Mayıs, sabah. Reform Komisyonu kurulması için biraraya gelen öğrencilerden ve okul dışından katılan ressamlardan bir bölümü, 15 Mayıs bildirisi doğrultusunda harekete geçmek için atölyeleri işgal etme kararı aldılar. Atölye kaplarına şu sloganı yazdılar: *ATELIER POPULAIRE OUI, ATELIER BOURGEOIS NON (Halk Atölyesi Evet, Burjuva Atölyesi Hayır). Biz bu ilkeyle yola çıktık. Afiş üretmeye başlıyoruz, aynı zamanda Reform Komisyonuna muhalefet ettiğimizi söylüyoruz.*

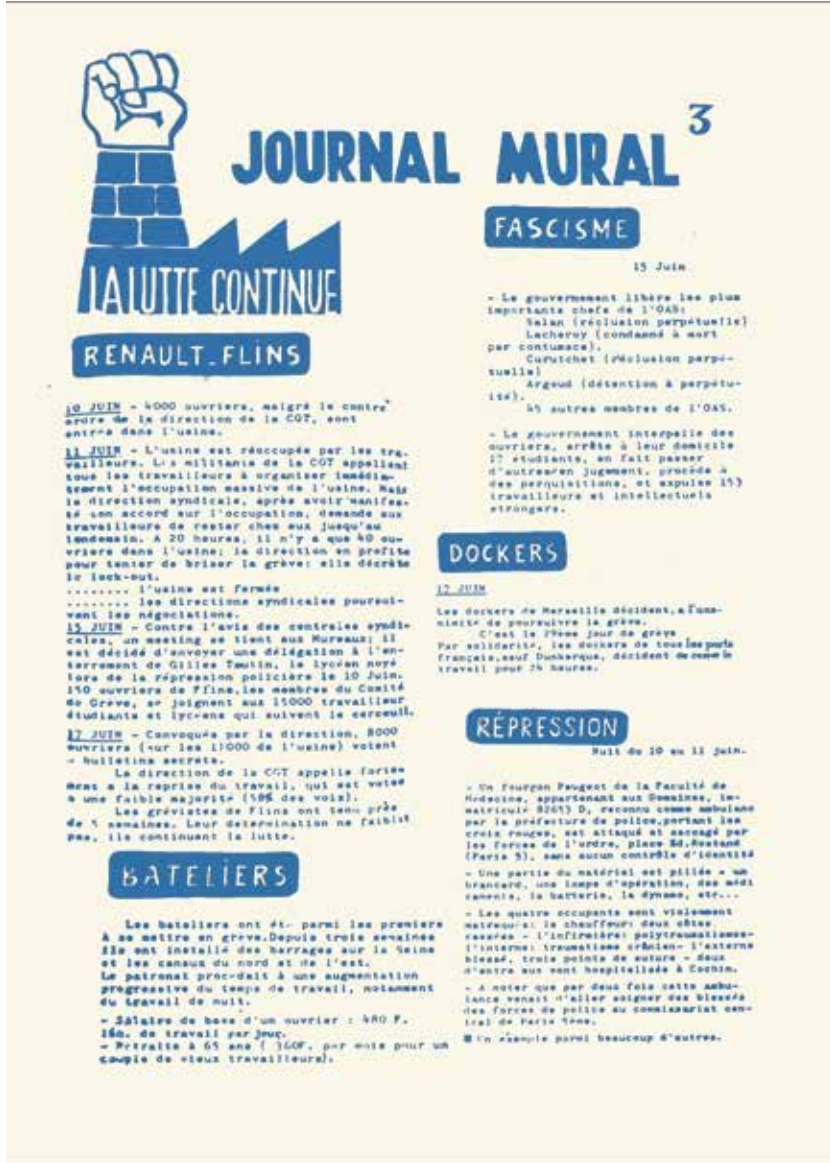
18 Mayıs 1968. Ülke genelinde on milyon işçi greve gitti. Fabrikalar işgal edildi.

21 Mayıs. Atelier Populaire'i başlatanlar çalışma ilkelerini anlatan bir bildiri yayınladılar. Atölye kaplarına aşağıdaki ilanı astılar:

Atelier Populaire'de çalışmak, halkın aleyhine çalışan Gaullist hükümete karşı mücadele etmek, fabrikaları işgal eden, büyük işçi sınıfı hareketine tam destek vermek anlamına gelir. Bu atölyede çalışan her birey, sadece, yeteneğini işçilerin mücadelesine sunmakla kalmaz, aynı zamanda, halkın öğretici mücadelesine pratiği içinde, kendisi için de çalışmış olur.

Bu ilkeler doğrultusunda çalışan Atelier Populaire katılımcıları farklı sorunsalları dile getiren ikiyüze yakın afiş ürettiler; Paris sokaklarına ve fabrika duvarlarına astılar. Atelier Populaire dışında başka okullarda, fakültelerde, liselerde kurulan atölyelerde afiş üretildi. Duvarlarda boy gösteren afişleri konularına göre sınıflandırabiliriz. Aynı konuda ama farklı başlık ve sloganlarla çeşitli afişler üretiliyordu.

Afişlerin çoğunda başat konunun, kapitalist sisteme karşı çıkmak olduğunu görüyoruz. Bu bağlamda yaklaşık kırk afiş yapılmış. Kapitalist sistemin yanısıra en çok işlenen konulardan biri de sokakta, işgal edilen fabrikalarda, grevlerde karşılaşılan polis baskısı ve devlet terörü olmuştur. Yabancı uyruklu işçilerin, öğrencilerin ve gazetecilerin sınırdışı edilmeleri; yönetimin faşizanlaşması, derin devlet örgütleri ve muhbirlik; burjuvaziye hizmet eden öğrencilerin sisteme karşı duruşlarını ifade ediyordu.

2

Mayıs 68'de ve devamında, yönetimi eleştiren afişlerin yanısıra, devrimci güçlerin ve ezilen sınıfların mücadelesini desteklemek için üretilen afişler sokaklarda görülmüyordu: Renault, Citroen, metal sanayi, demiryolları, otobüs ve metro, PTT, farklı kamu kuruluşları, üniversite grevleri, öğrenci-işçi, işçi-çiftçi dayanışmaları, fabrika işgalleri ve polis baskısına karşı öğrenci ve işçi direnişlerini destekleyen afişler...

Afişlerin konuları, başlık ve sloganları, öğrenciler ve işçilerin ortak toplantıları sonucu saptanıyordu. Afişlerin hiçbirinde yapının imzası bulunmuyordu. Hepsinin kolektif çalışmanın ürünü olduğu sık sık vurgulanıyordu.

Afişlerin yanısıra bir de duvar gazetesi vardı: *Sıkılmış yumruk simgesi ile basılan duvar gazetemiz beş nüsha yayınlandı.*

Amacımız bilgi vermektir. Burjuva basınının halktan sakladığı veya çarpıtarak verdiği, halkın mücadelesine ait gerçekleri duvar gazetesi yoluyla açıklıyorduk. Yayımladığımız haberleri doğrudan doğruya

işçilerden, grev komitelerinden veya eylem grupları ve grevdeki işçilerle direkt temas halinde olan militanlardan alıyorduk. Böylece duvar gazetesi afişlerle aynı hedefe yönelikti.

Atelier Populaire'in afiş ve duvar gazetesi çalışmalarına paralel olarak faaliyette bulunan kukla tiyatrosu 22 Mayıs 1968'de kuruldu. İki aktörün başlattığı girişime zaman içinde kuklalar, ressamlar, heykeltıraşlar, oyuncular, mimarlar, müzisyenler katıldı. Mesleği ne olursa olsun grup elemanlarının tümü kukla yapımı ve metin yazımı çalışmalarına katıldılar. Örneğin müzisyen hem enstrüman çalıyor hem de kuklanın iplerini hareket ettiriyordu. Metinlerde burjuva basınından ve militan haber bültenlerinden yararlanılıyordu. Gösterimler sokaklarda ve meydanlarda gerçekleştiriliyordu.

1968 Türkiye

12 Haziran 1968'de öğrencilerin İstanbul Üniversitesi'nde başlattıkları işgal eylemi giderek başka eğitim kurumlarına yansıdı. Haziran ortalarında İstanbul Devlet Güzel

2 Journal Mural duvar gazetesi, 1968 (Atelier Populaire: Posters from the Revolution, Dobson Books Ltd., Londra, 1969. Karamustafa Tasarım Arşivi).

Sanatlar Akademisi'nde (günümüzde Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi) bir ay sürecek olan boykot ve işgal eylemi başladı. Türkiye'de gerçekleşen öğrenci hareketleri genellikle eğitim konusuna odaklanıyordu. Paris'teki gibi işçi sınıfı bağlantısı pek yoktu.

Atelier Populaire benzeri afiş üretim eylemleri daha sonra Türkiye'de de gerçekleştirildi. Ankara ODTÜ'deki afiş atölyesini Yılmaz Aysan kitaplaştırdı². Konuyla ilgilenen okuyucular dilerse bu yapıttan yararlanabilirler. İstanbul'da sol kesimden bir grup ressam, karikatürist, heykeltıraş, fotoğrafçı, yayıncı bir araya gelerek Devrimci Sanatçılar Birliği (kısa adı ile DSB) adlı bir topluluk oluşturdular. DSB girişimcileri zaman zaman özel mekanlarında bazen de İstanbul Teknik Üniversitesi Gümüşsuyu Kampüsü'nde, serigrafi tezgahları kurup Türkiye'nin meselelerini dillendiren, çözüm öneren, otoriteyi topa tutan birçok afiş ürettiler. Ülkemizin siyasi koşullarından dolayı bu çalışmaların pek az örneği günümüze ulaşabili. Kaldı ki elli yıl önce eylem afişleri nasıl saklanacak diye bir sorunsal olduğu söylenemez. Yapardık, asardık; sonra yeni bir konuda yeni bir afiş yapardık. Afişlerin artan kopyalarının ne olacağı sorusunun yanıtını Atelier Populaire 1969'da yayınlanan kitabın sunuş yazısında şöyle veriyordu:

Atelier Populaire tarafından üretilen afişler, mücadelenin parçalarıdır. Onların gerçek yeri çatışmanın merkezi, yani sokaklar ve fabrika duvarlarıdır. Afişleri dekoratif amaçlarla kullanmak, Burjuva kültür mekanlarında sergilemek ya da estetik ilginin konusu yapmak, bunların işlevini azaltmak ve etkisini yok etmek anlamını taşır. Bu nedenle Atelier Populaire, afişlerin satılmasına her zaman karşı çıkmıştır. Afişleri, mücadelenin belli bir aşamasının tarihi tanığı olarak saklamak bile ihanettir. Çünkü önemli olan mücadelenin kendisidir. 'Dışarıdan' bir gözlemcinin yapacağı kurgu kaçınılmaz olarak hakim sınıfların eline geçecek, mücadeleye zarar verecektir.

■ Sadık Karamustafa

Notlar:

1 Atelier Populaire, *Atelier Populaire: Posters from the Revolution*, Dobson Books Ltd., Londra, 1969.

2 Yılmaz Aysan, *'68 Afişleri*, Metis Yayınları 2008, İstanbul.

"Katılıyorum, katılıyorsun... onlar kazanıyor" (Je participe, tu participes... ils profitent).

"Bürokrasiye hayır" (Non a la bureaucratie).

"Polis Güzel Sanatlar'a afiş asıyor, Güzel Sanatlar sokakları afişliyor" (La Police s'affiche aux Beaux arts. Les Beaux arts affichent dans la rue).

"İktidar halka..." (Pouvoir populaire).

"Dikkat, Civiğe [Action Civiğe: 1960'larda aşırı sağcı örgüt] muhbirler" (Vigilance! Indicateurs "civiğes").

"Action Civiğe... Faşist haşarat" (Action civiğe... Vermine fasciste).

"Polis her akşam 8:00'de sizlerle... O.R.T.F. [Fransız Ulusal Radyo ve Televizyonu]" (La Police vous parle tous les soirs à 20h... O.R.T.F.).

"Fabrikalara işgale evet..." (Oui, usines occupées).

"İktidar biziz" (Nous sommes le pouvoir).

68 Afişleri: Paris, İstanbul, Ankara¹

Yılmaz Aysan ■ 1960'lı ve 70'li yıllar, tüm dünyada olduğu gibi, ülkemizde de politik hareketlenmenin yoğunlaştığı, demokrasi ve özgürlük taleplerinin ortaya konduğu, bir devrimler, ayaklanmalar, altüst oluşlar, darbeler dönemi olmuştu. Bu toplumsal ve kültürel "patlama" sırasında yoğunlaşan propaganda çalışmalarında ağırlıklı olarak afiş, duvar yazısı, gazete ve dergi, kitap, bildiri ve daha az olmakla birlikte sinema, tiyatro ve müzik mecraları kullanılmıştı.

O yılların Türkiye'sinde sokak duvarları neredeyse bomboştu. Tek tük sinema, tiyatro afişleri vardı sağda solda. Henüz "billboard"larla tanışmamıştı kentliler. O günlerde seçime katılacak partiler için her partiye bir tane olmak üzere duvarlara yağlıboya ile kareler çizilir, içlerine partilerin isimleri yazılırdı. Böylece her parti afişini nereye yapıştıracağını bilir, kafası karışmazdı. Bunun dışında, kentliler afişe pek alışık değildi. O yıllardaki bu boşluk devrimci öğrenciler için ideal bir haberleşme ortamı sağlıyordu aslında. Bu "boşluk"tan dolayı afişler hem dikkat çekiyor hem yüzbinlerce insana mesaj hızla ve çarpıcı bir şekilde iletebiliyor hem de daha önce böyle bir şey görmemiş kentlilerin akıllarında kalıcı oluyordu.

Siyasi parti, sendika ve dernek gibi kuruluşlar, haberleşme ve propaganda çalışmalarında legal mecraları kullanırken, dönemin yasal ortamında illegal konumda olan sol hareketler

kendi üretim yöntemlerini ve mecralarını geliştirmişlerdi. Bu gruplar, iletişim amacıyla daha ziyade kent duvarlarını kullanmışlar ve propagandalarını gizlice afişler ve duvar yazılarıyla yapmışlardı. Legal ortamlarda yer alan politik grafikler, çoğu kez tasarımcıların veya sanatçıların imzalarıyla yayınlanırken, diğerleri anonim kalmışlardır. Dönemin sanat ve kültür hayatını oluşturan ve çeşitli sol eğilimlere sahip sanatçılar, tasarımcılar kendi eğilimlerine uygun sendika veya derneklerde örgütlenmiş; gerek icra ettikleri sanatla gerek yayınladıkları dergilerle siyasi mücadeleye katkıda bulunmaya çalışmışlardı.

Gençlik hareketlerinin geleneksel matbaalardan uzak durmasının, matbaaların pahalı olması veya yasal kısıtlamalar gibi nedenlerinin yanısıra en önemli nedeni hız idi. Olaylar o kadar hızla geliyordu ki halkla iletişim kurmak için en doğrudan yol propaganda malzemelerinin kendileri tarafından üretilmesiydi. Paris'te olduğu gibi, İstanbul'da ve Ankara'da da devrimci gruplar arasında afiş tasarlayan ve onu belli teknolojilerle çoğaltabilecek cihazları yapabilen kişi veya gruplar ortaya çıkmıştı.

Ülkemizde afiş kültürü ve ilk politik afişin ortaya çıkışı

Ülkemizde afiş 19. yüzyıldan bu yana kullanılan önemli bir ticari iletişim aracıydı. Özellikle eğlence dünyası, diş macunu, çamaşır suyu gibi ambalajlı ürünler ve alkollü içecekler tanıtım amacıyla afişlerden yararlanıyordu.

Cumhuriyetin kuruluşu ile devlet halkı bilinçlendirmek için afişlerin oldukça

1 Ülkemizdeki afiş sanatının 1855 tarihli ve dört dilli bu erken örneğinde bir gösteri duyuruluyordu. Mihail Naum, bugünkü Galatasaray Lisesi'nin karşısındaki Bosco Tiyatrosu'nu (şimdiki Çiçek Pasajı) satın almış ve çeşitli düzenlemelerden sonra 1844 yılında Théâtre de Péra adıyla açmıştı (Yılmaz Aysan Arşivi).

2 1905 tarihli İstiklal Caddesi'ndeki sokak köpekleri temalı kartpostalda duvarların ticari afişlerle kaplı olduğu görülebilir. Litografi (taşbaskı) tekniğinin gelişmesiyle artık daha büyük ve çok renkli afişler basılabiliyordu. Sadece yazıdan oluşan eski stile göre görsellere daha büyük ağırlık veren yeni bir grafik anlayış ortaya çıkmıştı (Yılmaz Aysan Arşivi).

3 İhâp Hulusi'nin "Vatandaş... Aldırmamazlık Etme!" afişi (Yılmaz Aysan Arşivi): Yeni toplumun oluşumu için dönemin en ünlü afiş tasarımcısı/ressamı İhâp Hulusi tarafından hazırlanan afişler okullar, devlet daireleri, kahvehaneler gibi kamuya açık alanlarda sergilenmekteydi.

4 1946 seçimlerinde, CHP, devlet refleksiyle seçim afişini İhâp Hulusi'ye yaptırmıştı. Afiş, güçlü bir muhalefetle karşılaşan CHP'nin en önemli kozu olan "Atatürk'ün partisi" temasını işlemişti (Yılmaz Aysan Arşivi).

yararlı olduğunun farkına varmıştı. Okuma yazma oranı çok düşük olan ülkemizde görsel iletişimin propaganda için kullanışlı olduğu ortadaydı. Yeni toplumun oluşumu için ısmarlanan ve çoğunlukla döneminin en iyi afiş tasarımcısı/ressamı İhâp Hulusi tarafından hazırlanan afişler okullar, devlet daireleri, kahvehaneler gibi kamuya açık alanlarda sergilenmekteydi. Almanya'da öğrenim gördükten sonra 1925 yılında Türkiye'ye dönen İhâp Hulusi, Türk afiş sanatının da öncüsü olmuştu.

19. yüzyıldan bu yana Rusya'da, Almanya'da, Fransa'da politik afiş üretimi afiş tarihiyle eşyürümüş olmasına karşın ülkemize yarım asır kadar geç gelmiştir. Politik içerikli ilk grafikler, 1946'da çok partili yaşama geçiş süreciyle siyasi propaganda serbest bırakıldığında kullanılmıştı.

Üzerinde “dur” işareti yapan bir el resmi bulunan Demokrat Parti afişinin popülaritesi ve başarısıyla ilk kez politik bir mesajın geniş kitlelere etkili bir biçimde ulaştırılmasında görsel iletişimin gücü doğrudan deneyimlenmiş oluyordu. Bu başarıdan sonra, mecra olarak afiş, tüm politik propaganda çalışmalarının yıldızı haline gelmişti.

Afişler, güzel sanatlar, grafik veya mimarlık eğitimi görmüş profesyonel tasarımcılar tarafından tasarlanıyor, elle boyanarak hazırlanıyor daha sonra matbaalardaki klişe ustaları çeşitli yöntemlerle onları basılabilir hale getirip çoğaltıyorlardı.

1963’de siyaset sahnesine yeni bir oyuncu katılıyordu: TİP. Bu parti, işçiler ve köylülerin yanısıra aydınları ve sanatçıları da kendine çekmeyi başarmıştı. Bunların arasında yazar, ressam ve gazeteci kimliğiyle sivrilen isimlerden biri de Abidin Dino idi.

Abidin Dino’nun ülkemizdeki politik propaganda sanatının gelişimine katkıları ve önemi

Türkiye İşçi Partisi’nin (TİP) 1963’te yayına başlayan yayın organı *Sosyal Adalet* dergisi, sol-sosyalist içerikli ilk grafiklerin yayınlandığı dergilerden biriydi. *Sosyal Adalet* dergisi, 1965 yıllarında, TİP başkanı Mehmet Ali Aybar’ın davetiyle Abidin Dino’nun özgün desenlerine hem kapakta hem de iç sayfalarda yer vererek sanatsal bir estetik tavrı sergilemeye başlamıştı. Halkın yüzde 80’inin köylerde yaşadığı o dönemde, yoksul köylü, amele, kırsal el sanatları fotoğraflarıyla oluşturulan popülist imge dünyası, ilk defa şehirli ve başkaldıran, protesto eden işçi desenleriyle tanışmış oluyordu. Abidin Dino’nun 1958’de Paris’te Cezayir’le ilgili sokak gösterilerinde çizmiş olduğu desenler de bu dergi sayfalarında kullanılmıştı. Dino’nun desenleri o dergileri izleyen politize gençlerin, sanatçıların ve tasarımcıların üzerinde büyük etkiler yaratıyordu.

Abidin Dino ve 68 Paris eylemleri

Türkiye kökenli aydınlar için dünyanın kültür ve sanat merkezi sayılan Paris çok önemliydi. Osmanlıdan bu yana, hem sanatçıların hem de muhalif siyasi kişiliklerin yaşamakta ve faaliyetlerini sürdürmekte oldukları bir merkezdi. Hayatını Pariste sürdüren Dino, 68 eylemlerinin tam ortasına düşmüştü. Politik bilinci yüksek olan Dino, daha önce de Cezayir konulu kitlesel

hareketlere de katılmış, izlemiş ve bu anları desenlerine yansıtmişti. Şimdi bu fırsatı kaçırmıyor ve 68 Paris’ini desenleriyle tarihe geçiriyordu. Dino aynı zamanda Türkiye’deki arkadaşlarına, dergiler, afişler, el ilanları getirerek, göndererek onları sürekli olan bitenden haberdar etmeye çalışmaktaydı.

Dino’nun İstanbul’da siyasi mücadeleyi sürdüren Doğan ve İnci Özgüden ile yakın ilişkileri vardı. Özgüden’ler *Ant* yayınlarını kurmuş ve sosyalist içerikli kitaplar yayınlıyor, bir de süreli yayın çıkarıyorlardı. Dino onlarla Paris arasında bir köprü oluşturmuştu. Desenleri derginin sayfalarında bolca yer alıyordu.

İnci Özgüden ve ajitatif *Ant* dergisi kapakları

1966-71 tarihleri arasında Doğan Özgüden, Yaşar Kemal, Fethi Naci gibi isimler tarafından yayınlanan *Ant* dergisinin grafik tasarımından da sorumlu yayıncısı İnci Tuğsavul Özgüden, hem derginin sayfa tasarımlarını yapıyor hem de Dino’nun yanısıra Mehmet Gülyüz gibi çevresindeki diğer ressamardan, Tan Oral gibi çizer-grafikerlerden, Paris 68 afişlerinden yararlanarak çarpıcı ve ajitatif grafikleri dergi kapaklarına taşıyordu.

İnci Tuğsavul Ergüder, 1968 sonbaharında başlayan üniversite boykot ve işgal eylemlerini işlediği 16 Kasım 1968 tarihli bu kapakta kullanılan deseni 1968 Paris olaylarına ait bir afişten almıştı. O günleri şöyle anlatıyor: *O günlerde Abidin Dino’dan, Paris’teki okurlarımızdan sürekli afiş ve el ilanları geliyordu. 68, tüm dünyada öylesine bir*

dönüm noktasıydı ki sol harekette de geleneksel erkek egemen imaj çöküyordu. Komünizm adına dayatılmış birtakım bürokratik şablonlar da... Biz de hem içerik olarak, hem biçim olarak Ant’ta belli tabuları yıktık. Örneğin 1968 olayları üzerine farklı görüşlerden değerlendirmeler yayınladık. Bu konuda yayınladığımız kitap, Fransız Komünist Partisi liderlerinden Jacques Duclos ile öğrenci hareketi liderlerinden anarşist Daniel Cohn-Bendit’in birbirine yüzde yüz zıt görüşlerini eşitlik temeli üzerine yansıtıyordu. Sözümlü ettiğimiz kapağa gelince, afiş gerçekten estetik olarak bir şaheserdi, isyanı haykıranın bir genç kız olması da geleceği yansıtıyordu. Büyük bir zevkle Ant’ın kapağına aldık...

Ancak Paris 68 olaylarının Türkiye’deki yansımaları kısa süreli olmuştur. Bu konuda ODTÜ Devrimci Afiş Atölyesi’nden Hasan Barutçu şöyle demektedir: *Dünyadaki öğrenci hareketleri, 68 hareketleri Türkiye’ye çok kısa sürede yansımış, ondan sonra hızla Türkiye’ye özgü bir mecraya girmiştir. Yani Avrupa’daki gelişimini sürdürmemiştir. Hiçbir zaman bir anarşist hareket olmamıştır. Çok kısa bir süre oluyormuş gibi görünmüştür. Ama ondan sonra hemen devrimci bir hareket olmuştur...*

Devrimci afişler

Türkiye İşçi Partisi, üniversite gençliği arasında taraftar toplamak amacıyla 1965’de Fikir Kulüpleri kurmaya başlamıştı. Daha sonra bu kulüpler birleşerek Fikir Kulüpleri Federasyonu (FKF) oluşturmuştu. Türkiye’de partili-partisiz devrimciler değişik kuruluşlarda örgütlenmeye başlamışlardı.

6

İşçiler sendikalarında, öğrenciler kendi üniversitelerindeki talebe birliklerinde, gençler çeşitli derneklerde biraraya geliyor, faaliyetler yapıyor ve bunları afişlerle duyuruyorlardı. Özellikle İTÜTB'nin afişlerinde imzası olan TATAR ve hem tasarım hem de kurduğu serigrafi tezgahıyla baskı yapabilen Tan Oral önemli isimlerdi.

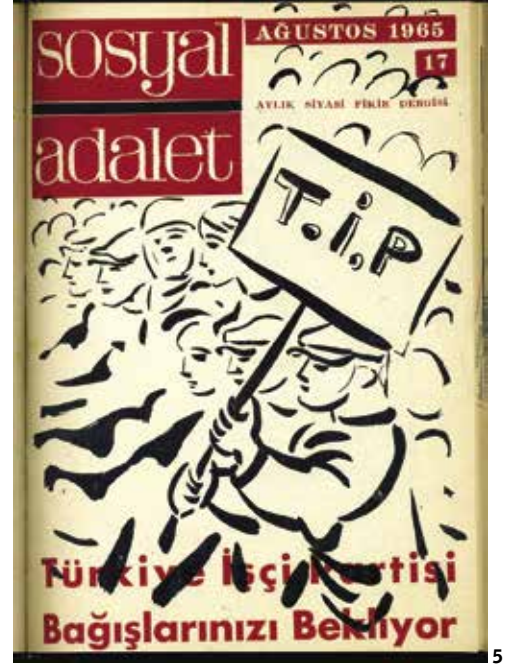
İstanbul-Ankara arasındaki politik önderlik dengesinde ağırlık Dev-Genç'in kurulmasıyla Ankara'ya geçti.

Gençlik önderliğinin Ankara'ya geçmesi ve Dev-Genç

Atölye kurucularından Sait Kozacıoğlu 68 Paris afişleriyle olan ilişkilerini ve İstanbul-Ankara ikiliğini şöyle tanımlıyor: *68 Paris afişlerini sonradan gördük, o dönemde görmemiştik. Dev-Genç o zaman iki şehirde yaşayan bir örgüttü. İki şehirlili bir örgüttü. Ankara-İstanbul ikilisi çok ilginçtir. Çok şey gidip gelir ikisinin*

arasında. Ankara-İstanbul birdir diye düşünülebilirsin. Fakat bizim İstanbul'dan bu kafada adamlarla ilişkimiz olmadı. Onlar İTÜ'de daha önce başlamışlardı. Daha önce başlayıp daha önce söndü. Dikkat edersen 68'in ilk boykotlarında ODTÜ yoktur. 68 sonbaharında öne geçmiştir.

ODTÜ SFK, Türkiye'deki ilk Sosyalist Fikir Kulübü olarak kuruldu. Başkanları arasında Sinan Cemgil (1967) ve yöneticileri arasında Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan sayılabilir. Sosyalist Fikir Kulübü olarak başlayan hareketin 9-10 Ekim 1969'da yapılan 4. Kurultayı ile Dev-Genç'e dönüşmesi ve sonrasında başkanlığına ODTÜ mimarlık öğrencisi Ertuğrul Kürkçü'nün gelmesiyle politik propaganda merkezi ODTÜ olarak şekillenmişti. Mimarlık Fakültesi'nde örgütlenen "Devrimci Afiş Atölyesi" öncelikle üniversite içinde faaliyet gösterirken kısa sürede tüm ülkeye hizmet

5

7

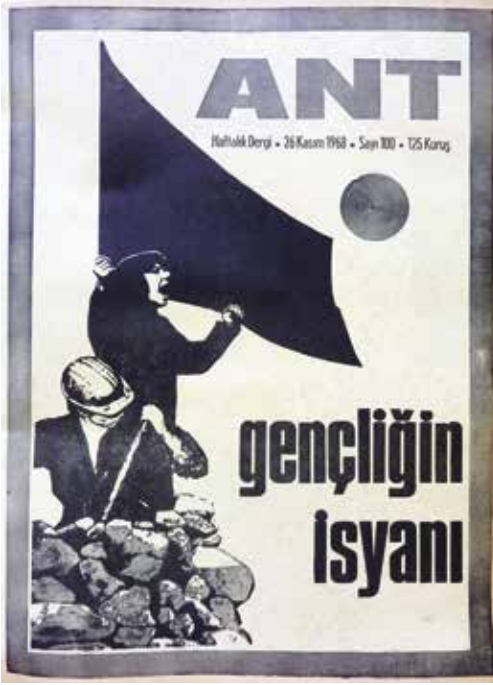
5 *Sosyal Adalet* dergisi, Ağustos 1965, sayı 17 (Yılmaz Aysan Arşivi): Abidin Dino'nun özgün desenleri TİP başkanı Mehmet Ali Aybar'ın davetiyle *Sosyal Adalet* dergisinde yayımlanıyordu.

6-7 Abidin Dino'nun 68 Desenleri dizisinden, 1968 (Haldun Dostoğlu Arşivi): Paris'te yaşayan Dino, 68 eylemlerinin tam ortasına düşmüştü. Daha önce de Cezayir eylemlerine katılmış, izlemiş ve bu anları desenlerine yansıtmıştı. Şimdi bu fırsatı kaçırmıyor ve 68 Paris'ini desenleriyle tarihe geçiriyordu.

8 *Ant* dergisi, 6 Kasım 1968, sayı 100 (Yılmaz Aysan Arşivi): "Afiş gerçekten estetik olarak bir şaheserdi, isyanı haykırmanın bir genç kız olması da geleceği yansıtıyordu. Büyük bir zevkle *Ant*'in kapağına aldık..." diyordu derginin kapaklarını hazırlayan İnci Tuğsavul Ergüder.

9 "Robert Kolej Millileştirilmelidir." Robert Kolej Öğrenci Birliği afişi (Tasarım ve serigrafi: Tan Oral. Selçuk Demirel Arşivi): Tan Oral sadece çizim-tasarım yapmakla kalmıyor aynı zamanda kurduğu serigrafi atölyesinde afişlerin baskılarını da gerçekleştiriyordu.

10 8 Temmuz 1967 tarihli "Uyanış Mitingi" afişindeki imzalar *DİSK*, *TMTF*, *İTÜTB* gibi İstanbul kökenli üniversite ve kuruluşlara aitti. Bu doğrultuda politik propaganda faaliyetleri afiş çalışmalarıyla ağırlıklı olarak İstanbul'dan yürütülmekteydi. Afişte bulunan TATAR imzası, Talat Ulusoy - Osman Saffet Arolat'ın ortak imzasıydı (Fahri Aral Arşivi).

veren bir atölyeye evrilmişti. Memleketin hemen her yöresine afiş tasarlayıp, basıp gönderen, yüz binlerce afişin üretildiği devasa bir propaganda merkezine dönüşmüştü. Pek çok gönüllü katılımcı bünyesinde barındıran atölye, afişlerin metin yazımını ve grafiklerini kolektif olarak oluşturuyor; serigrafi veya kendi icat ettikleri başka yöntemlerle baskısını gerçekleştiriyor ve talep gelen yerlere iletiyordu. Talep öylesine fazlaydı ki başa çıkabilmek için atölye üyeleri bir el kitapçığı ile basit bir tezgahtan oluşan serigrafi takımları hazırlamış ve talep gelen yerlere kendi afişlerini basmaları için bu setleri göndermeye başlayarak üstlerindeki yükü hafifletmeye çalışmışlardı.

Bu atölyede üretilen afişler, Paris afişleri gibi "okullu" grafikerler veya ressamlar tarafından değil, mimarlık öğrencileri tarafından yapıldıkları için "sanat'tan çok "tasarım" ağırlıklıydı. Öğrenciler, temel tasarım derslerinden öğrendikleri istif, düzen, denge, tekrar gibi teknikleri afişlerinde kullanıyorlardı. Atölye üyesi Ali Artun bu durumu şöyle açıklıyor: *Afiş, siyasi eylemlere eşlik ederdi. Afişler eylemlerle birlikte tasarlanırdı. Ankara'daki eylemlerde etkin olan mimarlık öğrencilerinin şöyle yanları vardı: Daha az dogmatiktiler, daha çok araştırmacıydılar. O dönemde hatırlarsak, Latin Amerika örneğinde de görselliğin ön planda olduğunu görürüz. Sanıyorum görsellik tüm dünyada bütün bu hareketlerin birleşik bir ögesi idi. Sadece görsel unsurlar değil, sözcükler de çok önemliydi. O dönemde çok belirgin bir liderlik müessesesi yoktu, hatta hareket çok merkezi de değildi. Dolayısıyla afişlerin metinleri merkezi olarak*

belirleniyor ve biz onu görselleştiriyor değildik. Afişleri yapanlar sözcükleri de yazıyorlardı. Kolektif bir uğraştı. O kolektif uğraş içinde belirleniyordu...

Paris Güzel Sanatlar Okulu'nda (École des Beaux Arts) 14 Mayıs 1968'de birkaç öğrenci litografi atölyesinde buluşmuş ve doğrudan eylem kararı alarak ilk afişini üretmiş ve "Halk Atölyesi"ni (Atelier Populaire) başlatmışlardı. Halk atölyesi, bir süre sityasyonistlerin liderliğindeymiş gibi görünmesine karşın o da Devrimci Afiş atölyesi gibi kolektif olarak yürütülmüştü. Saikleri oldukça farklı olsa da her iki atölyenin gönüllü ve kolektif oluşu, üretim teknikleri birbirlerine çok benziyordu.

ODTÜ Devrimci Afiş Atölyesi'nin ilk afişini Ertuğrul Kürkçü şöyle hatırlıyor: *1968 sonbaharı, forum ilan edildi. Forum toplanacak, bunun bir biçimde duyurulması lazım. Bu nasıl duyurulabilir en hızlı bir biçimde? Çok iyi hatırlıyorum o anı. Bu anlamda ilk afişini yapan insanın Aykut olduğunu düşünüyorum. Hemen, o zaman şapirograf denilen ispirotolu teksir makineleriyle basılabilecek bir afiş hazırlaması gerekiyordu. Biraz kaligrafisine dikkat ederek ve onu tanımlayacak bir imaj kurarak, "Kendi sorununu kendin çöz!" diye, elle düzgün bir yazı yazdı Aykut; altına da düğümlü bir urgan resmi koydu... Yazının ötesine geçti. Bu da besbelli bazı grafik endişeler gözetilerek yapılmış bir şeydi...*

Devrimci Afiş Atölyesi'nin baskı tekniği ve gelişimi

Hasan Barutçu, atölyede kullanılan baskı tekniklerindeki gelişimi şöyle

aktarıyor: *İleri serigrafinin bize gelmesi İstanbul'dandır. İlk başlarda kullandığımız ispirotolu teksirden sonra uyguladığımız serigrafi tekniği çok ilkel idi. İki tür boya var, ikisinin ayrı tinerleri yani çözücüleri var, bu tinerlerin biri hepsini çıkartmakla beraber, öbürü*

11

11 Atelier populaire, 1968 (Fotoğraf: Philippe Vermès. Yılmaz Aysan Arşivi): Halk atölyesinin bu fotoğrafı aynı dönemde ODTÜ Mimarlık fakültesinde de çekilmiş olabilirdi, çünkü fakültenin ortasındaki kapalı avlu aynı bu görünümdeydi. Pek çok gönüllü öğrencinin katıldığı bu atölyede tezgahlardan ıslak çıkan afişler aynı bu şekilde gerilmiş çamaşır iplerine asılırdı kuruması için, tek farkı bizde mandal kullanılıyordu.

12 "Ho Ho Ho Şi Min, İki Üç Daha Fazla Vietnam, Ernesto'ya Bir Selam": Mavi ispirto ile çalışan "Şapirograf" teksir makinesinde 3. hamur teksir kağıdına basılmış bir afiş örneği (Suha Özkan Koleksiyonu).

13 "Taylan Özgür 1948-69, Emperyalizmi Yıkacağız" afişi, atölyenin "baş yapıt"ı sayılabilir. Eldeki baskı teknolojisi düşünüldüğünde bu kalitede bir baskı yapmak önemli bir beceri, titizlik ve sevgi işiydi kuşkusuz (Yılmaz Aysan Arşivi).

14 Muşambaya (Linoleum) oyularak hazırlanan kalıplar kullanılarak Doç-ofset ile basılmış bir afiş (Yılmaz Aysan Arşivi): Her renk için ayrı kalıp hazırlanıyor ve peşpeşe sırayla basılıyordu. Kullanılan teknikten ötürü renk yer yer soluk olabiliyordu ancak çok hızlı baskı yapılabildiği için bu yetersizlik dert edilmiyordu.

15 Atelier Populaire afişlerinden oluşan kitap (Mai 68: Debut D'Une Lutte Prolongee -Texts and Posters By Atelier Populaire: Posters From the Revolution Paris May, 1968, Dobson Books Ltd., Londra, 1969): Paris 68 afişlerinden oluşan ilk kitap olaylardan sadece bir sene sonra derlenip kitaba dönüştürülebilmisti.

sadece bir tanesini çıkardığı için, işte bir kasnak hazırlanıyor, elle fırçayla desen boş bırakılmak suretiyle selülozik boya ile kalıp hazırlanıyor, ondan sonra sentetik boyayla baskı yapılıyor. Şimdi, sentetik boyanın tineri selüloziği çıkarmadığı için kalıp bozulmaz ama ondan sonra da selülozik tinerle tümünü temizlersin.

Sonra arkadaşlarımız İstanbul'da detaylı ve hassas bir afiş görüp ona gittiler. 'Yahu çok enteresan bir teknik var, kasnaktaki ipeğe ışığa duyarlı emülsiyon sürülüyor ondan sonra üstüne aydıngeci koyuyorsun, gölge kısımlarını filan çiziyorsun aydıngece, onun üstüne koyuyorsun lambayı, 5-10 dakika yakıyorsun, o aynen kasnağa geçiyor. Yani üst üste koyuyorsun fotoğraftaki kontakt baskı gibi, o oraya geçiyor, ışık gören bölümlerdeki emülsiyon sabitleniyor, kasnağı suyun altına sokuyorsun, ışık almayan bölümdeki emülsiyon gidiyor, basıyorsun!'

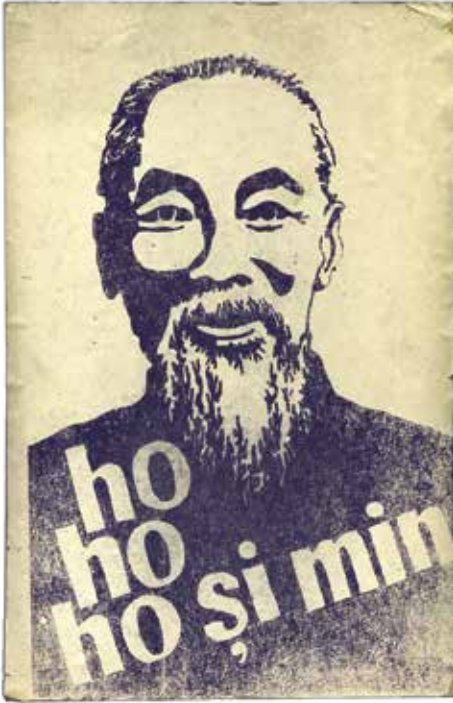
Bu teknik geldiği zaman çok heyecanlandım. Evet, İstanbul'dan aldık biz bu tekniği, emülsiyonun ne olduğu, nereden nasıl satın alınacağı öğrenildi. Daba önce kurşun kalemle kasnağın üzerine çizilen ve fırçayla kapatılmaya çalışılan desenler yerine, aydıngeç üzerine

deseni negatif olarak çizip, kontakt baskı yöntemiyle çalışmaya başladık ve çok rahatladık.

Sait Kozacıoğlu bu konuda şunları aktarıyor: 69 yazında staj için IAESTE Exchange ile Münih'e gittim. Orada Akademi'de baktım ki fotoğrafik bir yolla yapıyorlar. Letrasetleri alıyorlar, kocaman letrasetlerle aydıngecin üzerine yazıyorlar, sonra ultraviyole ile aktarıyorlar. Biraz onlarla beraber oldum, afiş filan bastım. Fakat gelince yine ortada kaldık. Işığa hassas lakı nereden bulacağız? Sonra bu işi gerçekten bilenleri araştırdım. Orhan Müstecaplı dediler. Eski komünistlerden ve serigrafçılıkla geçiniyor. Buzdolabı arkasındaki metal açıklamaları serigrafı yapıyor. Yaz sonuna doğru Orhan Müs'ün atölyesine gitmeye başladım. Ondan, lakin nerede satıldığını, nasıl sürüldüğünü öğrendik. Ve uzun süre İstanbul'dan getirttik.

Afiş talebinin artmasıyla ne teksir ne de serigrafı ile bu hıza erişilemeyeceği anlaşılmıştı. Bunun üzerine atölye ekibinden makine mühendisliği öğrencisi Gürol Gerçel bir çözüm geliştirdi: Doç Ofset!

Gerçel bu teknik gelişmeyi şöyle anlatıyor: O sıralar Makine Mühendisliği

12

Bölümü'nde öğrenciydim ama vaktimin büyük bir kısmını Mimarlık Fakültesi'nin kantininde geçirirdim. Mimarlık bölümündeki yetenekli arkadaşlar sayesinde afiş basma işi, Mimarlık Fakültesi'nin kantininde gelişmişti. Orada önceleri afiş basma işi serigrafi tabir edilen bir teknikle yapılırdı. Bu hazırlanışı zahmetli, pahalı bir işlemdi ve yavaş bir basım tekniği idi.

Bu afiş basmanın zahmeti ve yavaşlığı bizi bir arayışa itti. Bir yerlerde hurdaya ayrılmış, eski tip ispirotolu büyük bir teksir makinesi buldum. Makine Mühendisliği Bölümü'ndeki atölyeye getirdim. Oradaki teknisyen arkadaşların da yardımıyla bu makinenin tambur ve merdanelerini söküp yeni bir kasa yapıp farklı bir mekanizma haline getirerek bir masanın üzerine monte ettim ve afiş basmaya uygun bir hale getirdim. Doç Ofset böyle doğdu.

Masanın sol tarafında bir deste afiş kağıdı bulunur ve biri bunu tek tek merdanelerin altına sürerdi. Kağıt sol taraftan veriliyordu. Tambur da bir kol aracılığıyla aksi tarafa döndürülüyordu. Tamburun altında ona değen lastik bir merdane vardı. Bu merdane tamburla beraber ama aksi yönde dönerdi. Kağıt tamburla bu merdanelerin arasından geçer, tambur üzerine yapıştırılmış ve desen kazınmış olan muşamba bu kağıda boya haznesinden almış olduğu boyayı basınçla aktarırdı.

Bu bir makine gibi görünmekle beraber gerçekte fazlasıyla emek-yoğun bir aletti. Bir afiş basma seansında makinenin etrafında yaklaşık beş kişi çalışmak

13

zorundaydı. Arkadaşlar sağ olsunlar lütfedip buna 'ofset' dediler. Lakabımdan ötürü de bu 'Doç Ofset' diye anılır oldu ('Doç' lakabı bana lisede okuduğum sırada takılmıştı; 'Doktor'un kısaltılmış şekliydi).

Makine, Mimarlık kantinine gelince ve ilk afişler çıkmaya başlayınca büyük ilgi çekti. Ondan sonra da afişler artık bu aletle basıldı.

* * *

1960'larda başlayıp hızlanarak süren hareketlerin tüm siyasi çalışmalarını 12 Mart 1971 Darbesi'yle ağır bir darbe aldı ve her şey durdu. Bu işlerle uğraşanların bir bölümü öldürüldü, hapse girdi, bir kısmı işsiz kaldı, yurtdışına çıktı veya başka alanlara kaymak zorunda bırakıldı. Saklanmış olan afişler, dergiler, kitaplar, el ilanları, bildirimler korkudan yakılarak yok edildi.

Çok uzun yıllar sonra çok az bir bölümü saklandıkları yerlerden sürpriz bir şekilde ortaya çıkıverdiler ve "68 Afişleri" (2008) ve 1963-1980 arasında solun görsel serüvenini konu edinen "Afişe Çıkmak" (2013) kitabına kaynaklık ettiler. 1965-1971 arasında muazzam miktarda propaganda malzemesi üretildi ve kullanıldı. Ne yazık ki 68 Paris'te üretilenler kadar iyi belgelenmedi, fotoğraflanmadı, arşivlenmedi, veya arşivler yok edildi. Örneğin Dev-Genç iddianamesinde suç delili olarak gösterilen listedeki 60 afişten sadece biri ortaya çıkıp bu kitaplarda yerini bulabildi.

14

15

Paris ve ülkemizdeki 68'in farkının altını bence en belirgin çizen gösterge; ilkinde afişlerden oluşan bir kitap² yalnızca bir sene sonra (1969) ortaya konulabilirken, bu konuda ülkemizde ilk kitabın Metis Yayınları'ndan ancak 40 sene sonra yayınlanabilmiş olmasıdır³.

■ Yılmaz Aysan

Notlar:

1 Bu yazıdaki alıntılar için bkz.: Yılmaz Aysan, *Afişe Çıkmak: 1963-1980 Solun Görsel Serüveni*, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2013.

2 *Atelier Populaire: Posters from the Revolution*, Dobson Books Ltd., Londra, 1969.

3 Yılmaz Aysan, '68 Afişleri: ODTÜ Devrimci Afiş Atölyesinin Öyküsü, Metis Yayınları, İstanbul, 2008.